

ve süfî İzzeddin İbn Abdüsselâm başta olmak üzere birçok âlimden dinî ilimleri öğrendi. Tahsilini genç yaşta tamamladıktan sonra fıkıh, kelâm ve tefsir ilimlerine dair çeşitli eserler yazdı. Bu sayede ilim adamları arasında tanındı ve onların saygısını kazandı. Kaynaklar DİRİNİ'nin Şâfiî mezhebine mensup olduğunu, Eş'arî kelâmını son derece iyi bildiğini ve güzel anlattığını, sohbetlerine katılan ilim adamlarının kendisinden çok istifade ettiklerini özellikle belirtirler.

DİRİNİ olgunluk döneminde tasavvufa yönelerek Ebû'l-Feth b. Ebû'l-Ganâim'e intisap etti. Tarikat hırcasını Ahmed er-Rifâî'nin halifelerinden Ebû'l-Feth el-Vâsıtî'nin müridi Şeyh Ebû'l-Feth el-Baltacî'den giydi. Başta meşhur Sübkî ailesinden Sadreddin Yahyâ es-Sübkî olmak üzere birçok kişiye hilâfet verdi. Tasavvuf tarihiyle ilgili kaynaklarda Rifâiyye tarikatının Azîziyye (DİRİNİYYE) kolunun kurucusu olarak kabul edilen DİRİNİ Kuzey Afrika'da döneminin en önemli şeyhlerindendir. Zâhir ilimleriyle bâtın ilmi olan tasavvufu şahsında birleştirmesi halk ve ulemâ nezdindeki itibarını arttırmış, her kesimden insan onu ziyaret edip kendisinden feyz ve dua almayı büyük bir şeref vesilesi saymıştır. Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî DİRİNİ'den kerâmet nakledilmediğini söyler. Kendisinden kerâmet isteyen birine, "Yerin dibine batmamız gerekirken yeryüzünde dolaşmamızdan daha büyük kerâmet olamaz" demesi (Şa'rânî, I, 202) DİRİNİ'nin şahsiyetini gösteren önemli bir noktadır.

Ölüm tarihi olarak kaynaklarda 689-699 (1290-1300) yılları arasında muhtelif tarihler verilmektedir. Ancak kuvvetli bir ihtimale göre 694'te (1295) vefat etmiş ve DİRİNİ köyünde defnedilmiştir. Burada yaptırılan ve adına nisbet edilen cami ve çevresindeki binalar zamanla harap olmuşsa da çeşitli dönemlerde tamir edilerek ibadete açık tutulmuştur. Bugün de burada cumartesi günleri zikir, safer ayında da bir anma (mevlid) töreni düzenlenmektedir.

Eserleri. 1. *İrşâdül'-hayârâ fi'r-red'ale'n-naşârâ*. Allah'ın birliğine dair delilleri açıklayan ve hristiyan düşüncesini reddeden bir eserdir (Kahire 1284, 1322). 2. *et-Teysîr fi 'ilmi't-tefsîr*. Tefsir usulüyle ilgili 3200'den fazla beyitten meydana gelen manzum bir eserdir (Kahire 1310). 3. *Ṭahâretül'-kulûb ve'l-ḥudû'li-'allâmi'l-guyûb*. Tasavvufa dair bir eser olup Kahire'de altı baskısı yapılmıştır (1296, 1298, 1304, 1305, 1307, 1346). 4.

er-Ravzatü'l-enîka fi beyânî's-şerî'a ve't-tarîka. Şeriatla tarikat arasındaki ilişkileri değerlendiren muhtasar bir eserdir (Kahire 1320). 5. *Gâyetü't-tahrîr fi nesebi kuṭbi'l-'aşr seyyidinâ Ahmed er-Rifâ'î'l-kebîr* (Kahire 1315). 6. *el-Maṣṣadü'l-esnâ fi şerḥi'l-esmâ'î'l-ḥüsnâ* (Kahire 1330).

BİBLİYOGRAFYA:

Tâcü'l-'arûs, "dîr" md.; İbnü'l-Esir, *el-Lûbâb*, I, 509; Sübkî, *Ṭabakât* (Tanâhî), VIII, 199-209; İsnvî, *Ṭabakâtü's-Şâfi'îyye*, I, 551-552; İbnü'l-Mülâkkın, *Ṭabakâtü'l-evliyâ*, s. 447, 521-533; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabakâtü's-Şâfi'îyye*, II, 181-182; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessîrîn*, I, 304-306; Şa'rânî, *et-Ṭabakât*, I, 202; *Keşfü'z-zunûn*, I, 195, 492, 749, 924; II, 1012, 1034, 1118, 1389, 2003; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 450; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 273^b-279^b; Ali Paşa Mübârek, *el-Ḥıttâtü't-Tevfîkiyye*, Bulak 1306, V, 234; Sayyâdî, *Kılâdetü'l-cevâhir*, Beyrut 1301, s. 405-410; Serkîs, *Mu'cem*, I, 900-901; Brockelmann, *GAL*, I, 588-589; *Suppl.*, I, 810-811; *İzâhu'l-meknûn*, I, 60; II, 494, 604; *Hedîyyetü'l-'arîfîn*, I, 580-581; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), II, 72; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessîrîn*, I, 285-286.

MEHMET ŞENER

DİRİNİYYE

(الديرينية)

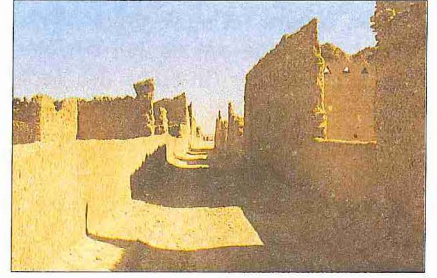
Rifâiyye tarikatının
Abdülazîz b. Ahmed ed-DİRİNİ'ye
(ö. 694/1295)
nisbet edilen
ve Azîziyye olarak da bilinen bir kolu
(bk. DİRİNİ).

DİR'İYE

(الدرعية)

Arabistan'ın
Necid bölgesinde Vehhâbîler'in
eski merkezi olan yer.

Bugün Riyad şehrinin yakın bir banliyösü olup Dir'iye veya Der'iye adıyla anılmaktadır. Vâdiihanîfe'de kurulmuş olan şehir, eskiden Kızıldeniz ile Basra körfezi arasındaki kervan yolu üzerinde bulunur ve burada bölgenin sakinleri olan Aneze kabilesi tarafından meşhur Arap atları yetiştirilirdi. Kaynaklara göre Dir'iye ilk defa 850 (1446-47) yılında, civardaki Gasîbe ve Müleybid'in Hacer el-Yemâme b. Dir' tarafından akrabası Mânî' b. Rebîa'ya verilmesi üzerine iskân edildi. Mânî' b. Rebîa'nın Benî Hanefî kabilesine mensup olduğu söylenirse de tercih edilen görüş onun Aneze kabilesinden geldiği şeklindedir. Böylece hayat bulan bölgeye zamanla aynı kabileden birçok kimse yerleşmiş ve Dir'iye ile Ga-

Dir'iye'de eski şehirden bir görünüş - Suudi Arabistan

sîbe önemli birer merkez olarak ortaya çıkmışlardır.

1721'de Benî Hâlid kabilesinin şeyhi ve Hasâ bölgesinin hâkimi Sa'dûn b. Muhammed Âl-i Gureyr yöredeki önemli yerleşim merkezlerinin tamamını yağmaladı. 1726'da bugünkü Suûdî hânedanına adını veren Mânî' b. Rebîa'nın soyundan Muhammed b. Suûd, Dir'iye ve çevresinde bağımsız bir emir olarak hükmetmeye başladı. 1744'te Uveyne'de Temîmîler'in reisi Osman b. Ahmed Âl-i Muammer'in himayesinde bulunan ve Vehhâbîliğin kurucusu olan Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb şehirden çıkarılması üzerine Dir'iye'ye Muhammed b. Suûd'un yanına geldi. Bir evlenme dolayısıyla aralarında akrabalık da kurulan Muhammed b. Suûd ile Muhammed b. Abdülvehhâb dinî-siyasî bir güç oluşturular ve birtakım yeni fikirlerle desteklenmiş katı kurallara oturtulan Vehhâbî-Suûdî hâkimiyetini bütün Arabistan ve Körfez ülkelerine yayma çabasına girdiler. Bu amaçla zaman zaman Bahreyn, Bureymî, Katar, Hicaz ve Güney Arabistan gibi civar bölgelere askerî seferler düzenlediler. Bu arada Kerbelâ'yı basıp matem âyini yapan Şiîler'in 2000'den fazlasını öldürerek Hz. Hüseyin'in türbesindeki 200 deve yükü altın ve gümüş eşyayı Dir'iye'ye getirdiler. XIX. yüzyılın başlarında önemi gittikçe artan Dir'iye'nin Suûd b. Abdülazîz döneminde bu yeni gücün merkezi olduğu resmen ilân edildi ve şehrin imarına hız verildi.

Osmanlı Devleti, Dir'iye'de başlayarak sağladığı askerî üstünlükle civara yayılan ve Mekke, Medine, Cidde, Tâif gibi önemli merkezleri ele geçiren Vehhâbî-Suûdî hareketine karşı Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı görevlendirdi (1810). Mehmed Ali Paşa, oğullarından Tosun Ahmed Paşa'yı Cidde ve Tâif taraflarına, onun ölümünden sonra da İb-

Dir'iye'de İmam Muhammed b. Su'ud Camii'nin kalıntıları - Suudi Arabistan

râhim Paşa'yı Medine'ye ve Kuzey Arabistan taraflarına gönderdi. Sekiz yıl süren mücadelelerden sonra Dir'iye'ye yönelen İbrâhim Paşa beş aylık bir kuşatma ile zayıf düşürdüğü şehri 1818 Eylülünde ele geçirdi. 1814'ten beri hüküm süren Abdullah b. Su'ud ile dört oğlu ve bazı maiyet erkânı gönderildikleri İstanbul'da idam edildiler; şehir de kısa bir süre burada kalan İbrâhim Paşa'nın ayrılmasından sonra onun emriyle tahrip edildi. O sıralarda bölgeyi ziyaret eden İngiliz subayı Sadlier'in verdiği bilgiye göre kale duvarları İbrâhim Paşa'nın askerleri tarafından tamamıyla yıkılmıştı. Dir'iye'nin meyve bahçelerinde kayısı, incir, üzüm ve hurma yetiştiriliyordu ve mâmur olduğu günlerde şehrin nüfusu 40.000 civarında idi.

İbrâhim Paşa'nın bölgeden ayrılmasından bir yıl sonra (1820) Uyeyne kabilesinden Su'udîler'in yeğeni olan Muhammed b. Meşârî Dir'iye'de tekrar hâkimiyet iddiasıyla ortaya çıktı; ancak bir müddet sonra İbn Muammer diye bilinen bu kişi İstanbul'da idam edilen Abdullah'ın oğlu Türkî tarafında öldürüldü. Böylece Dir'iye'yi ele geçiren Türkî b. Abdullah çok geçmeden Riyad'a da girdi, fakat kısa sürede Osmanlı-Mısır kuvvetleri tarafından bölgeden çıkarıldı. İbrâhim Paşa'nın yerine bıraktığı kumandan Hüseyin Bey 1821'de Dir'iye halkını göçe zorlayarak şehri boşaltıp tahrip etti. Böylece Dir'iye ikinci defa yerle bir edilmesi sonucu artık oturulamaz hale getirildi. Türkî b. Abdullah 1824 yılında kuvvet toplayarak Riyad'ı tekrar ele geçirdi ve bir daha Dir'iye ile ilgilenmedi. Eski Dir'iye bugün harabe şekliyle muhafaza edilmektedir. Yeni şehir ise Vâdiihanîfe'nin karşı yakasındadır.

Dir'iye'nin tarihî eserlerinden İmam Muhammed b. Su'ud Camii, vadinin batı yakasında, Turayf Kalesi'nin hemen al-

tında yer alır. Geleneksel Necd üslûbuyla yapılan camiden bugüne taş sütunlar ve kerpiç duvarlar kalmıştır. Aynı bölgede saray kalıntılarının ortasında bulunan Sa'd Camii, Su'udî hükûmeti tarafından restore edilmiştir. Vadinin çeşitli yerlerinde, ekili alanlarda çalışanlar için yapılmış küçük kerpiç camilere ait kalıntılar da vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hamed el-Câsir, *el-Mu'cemû'l-coğrafi: Muntakâtü's-şarıkıyye*, Riyad 1980, II, 693; C. Niebuhr, *Beschreibung von Arabien*, Kopenhagen 1772, s. 343-345; L. A. Corancez, *Histoire des Wahabis*, Paris 1810, s. 176 vd.; G. Sadlier, *Account of a Journey from Katif on the Persian Gulf to Jambo on the Red Sea*, London 1823, III, 471; W. G. Palgrave, *Reise in arabien*, Leipzig 1867, I, 295; II, 31-68; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2132; Cevdet, *Târih*, II, 72-74; IX, 302-310; X, 99-106; XI, 13-19, 191; *Delîlû'l-Halîc (Târih)*, III, 1424; G. R. D. King, *The Historical Mosques of Saudi Arabia*, London 1986, s. 149-153; Lisa Kaaki, "Al Dir'a'yah", *Ahlan Wasahlan*, XVI/5, Cidde 1992, s. 16-19; J. Schleifer, "Der'iye", *IA*, III, 542; Neşet Çağatay, "Vehhâbîlik", a.e., XIII, 263, 266-267; G. Rentz, "al-Dir'iyya", *El²* (İng.), II, 320-322.

MUSTAFA L. BİLGE

DİRLİK

(bk. TİMAR).

DİŞ KİRASI

Eski ramazanlarda iftara gidilen saray ve konaklarda misafirlere verilen hediyeler için kullanılan bir tabir.

Osmanlı Devleti'nde vükelâ ve devlet ricâlinin saray ve konaklarında her akşam iftar yemeği verilmesi yerleşmiş bir gelenektir. Bu iftarlarda misafirlere ve özellikle fakirlere yemekten sonra dış kirası adıyla para ve çeşitli hediyeler dağıtılırdı. Bazı kaynaklarda, Fâtih Sultan Mehmed'in vezirîâzamı Mahmud Paşa'nın tertip ettiği ziyafetlerde pilâv içine altın paralar koydurduğu ve bu paralara yemek sırasında onları bulanların sahip olduğu belirtilmektedir. Bu uygulamanın, vezirlerin zenginlik ve cömertliklerinin derecesini etraflarındakilere ve halka gösterme amacı taşıdığı da söylenebilir.

Dış kirası âdeti daha sonraları yarı resmî bir nitelik kazandı. Çeşitli rütbeden memurlar, âmirleri tarafından verilen yemeğe gitmeyi bir vazife saymaya başladılar. Hatta bu iftar yemeklerine konak sahibini tanımayanlar da gelebi-

liyordu. Fakat zamanla bu ziyafetler bir külfet haline geldiğinden medrese öğrencileri, hoca ve dervişlerin dışında davet edilmeyenlerin iftarlara katılmaması kararlaştırıldıysa da bundan bir sonuç alınamadı. Ayrıca davet sahipleri tarafından bu iftarlar ve hediye verme geleneği bir itibar ölçüsü olarak görülmeğe başlandı. Hediye verme âdeti özellikle sultan saraylarında geniş ölçüde uygulanmaktaydı. Buralara gidenler iftardan sonra harem ağaları vasıtasıyla saygılarını bildirirlerdi; karşılığında da decelerine göre kendilerine hediye ve para verilirdi. Harem ağası hediyeleri sunarken bunları öpüp başına koyduktan sonra teslim eder, davetliler de aynı şekilde davranarak hediyeleri alırlardı. Bu usul, II. Meşrutîyet'le birlikte gerek sarayın eski durumunu kaybetmesi, gerekse âdeti uygulayacak konak sahiplerinin kalmaması gibi sebeplerle ortadan kalkmıştır.

Vezirlerin kapı halkı olan deli*lerin, maiyetinde bulundukları kişinin azlinde veya tayinatlarının kesilmesi halinde halktan zorla aldıkları paraya da dış kirası denirdi. Bu durumlarda deliler hayvanlarını halka besletir ve kendilerinin iâşesini dış kirası adıyla halktan temin ederlerdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Lutfî, *Târih*, II, 192; Ali Rıza, *Bir Zamanlar İstanbul* (haz. N. Ahmet Banoğlu), İstanbul, ts., s. 138, 166-168; Halit Fahri Ozansoy, *Eski İstanbul Ramazanları*, İstanbul 1968, s. 26-27; Pakalın, I, 455.

DİA

DİÜ

Hindistan'da Kathiavar yarımadasının güney ucu karşısında bulunan bir ada ve şehir.

Eski adı Dio'dur. Batı Hindistan'da Guzerât Devleti'nin Saurashtra kıyısının karşısında olup yaklaşık 11 km. uzunluğunda ve 3 km. genişliğindedir. Bir köprü vasıtasıyla karaya bağlanmış olan bu küçük ada, Kambay körfezinin med ve cezir olaylarından etkilenmeyen tabii bir limana sahiptir. Diü, Hindü hânedanlarından Cudasâmalar'ın elinde iken 698'de (1298-99) Sultan Alâeddin Halacî tarafından alınarak müslüman hâkimiyeti altına sokuldu. Ancak Delhi sultanları bu hâkimiyetlerini uzun süre koruyamadılar; tekrar Hindûlar'ın eline geçen şehri 1349'da Sultan Muhammed b. Tuğluk yeniden fethetti.